ARKEOLOGGRUPPEN AB RAPPORT 2020:41

ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING
I FORM AV SCHAKTNINGSÖVERVAKNING

Trindyxa och kvartsavslag vid fiberschakt i Falla, Risinge

L2011:8365, L2011:9022, L2011:9174, L2011:8364
Risinge-Falla 1:4, 2:4, 2:5 och 2:95
Risinge socken
Finspångs kommun
Östergötland

Johnny Rönngren

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB
Radiatorvägen 11, 702 27 Örebro
Telefon 019-609 04 10
www.arkeologgruppen.se
arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

Översiktskarta över Östergötlands län med platsen för schaktningsövervakningen markerad i rött.

© 2020 Arkeologgruppen AB
Arkeologgruppen rapport 2020:41

Författare	Johnny Rönngren
Kvalitetsgranskning	Nina Balknäs
Grafisk form	Nina Balknäs
Omslagsfoto	Vy över schakt (S4) inom boplats L2011:8365 där schaktning utförts utan arkeolog och där kvartsavslag och en trindyxa påträffades på åkerytan.
Foto	Arkeologgruppen AB om inte annat anges i figurtexten.

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Dnr R50223371_200001

ARKEOLOGGRUPPEN AB RAPPORT 2020:41

ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING
I FORM AV SCHAKTNINGSÖVERVAKNING

Trindyxa och kvartsavslag vid fiberschakt i Falla, Risinge

L2011:8365, L2011:9022, L2011:9174, L2011:8364
Risinge-Falla 1:4, 2:4, 2:5 och 2:95
Risinge socken
Finspångs kommun
Östergötland

Johnny Rönngren

Lst dnr 431-9554-2019

Tekniska och administrativa uppgifter

Län	Östergötland
Kommun	Finspång
Landskap	Östergötland
Socken	Risinge
Fastigheter	Risinge-Falla 1:4, 2:4, 2:5 och 2:95

Fornlämningsnummer	L2011:8365, L2011:9022, L2011:9174, L2011:8364
Lämningstyp	Boplats (2 st.), hyttområde, bytomt/gårdstomt
Datering	Stenålder, historisk tid

Typ av undersökning	Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning
Länsstyrelsens beslutsdatum	2019-10-29
Länsstyrelsens diarienummer	431-9554-2019
Uppdragsnummer i Fornreg	201901372
Arkeologgruppens projektnummer	P19068

Projektledare	Johnny Rönngren
Fältpersonal	Helmut Bergold, Johnny Rönngren, Tobias Vinoy

Undersökningstid	Mars, april 2020
Undersökt yta	165 kvadratmeter
Inmätningsteknik	DGPS
Koordinatsystem	SWEREF 99 TM
Höjdsystem	RH 2000

Arkiv

Arkivmaterial förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Digitalt arkiv

Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd

Fynd förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB och inväntar fyndfördelningsbeslut.

Innehållsförteckning

Sammanfattning 5
Inledning 5
Bakgrund och kulturmiljö 7
Tidigare undersökningar 9
Syfte 10
Metod och genomförande 10
Schaktning utan arkeolog – L2011:9022, L2011:8365 10
Resultat 12
L2011:9022 – Falla bytomt 12
L2011:8365 – boplats 14
Revidering till fornlämning 14
L2011:8364 – boplats 15
L2011:9174 – hyttområde 16
Tolkning 17
L2011:9022 – Falla bytomt och L2011:8365 – boplats 17
L2011:9174 – hyttområde 17
L2011:8364 – boplats 17
Utvärdering av resultaten
i förhållande till undersökningsplanen 19
Referenser 20
Bilagor 21
Bilaga 1. Schakttabell 21
Bilaga 2. Anläggningstabell 21
Bilaga 3. Fyndlista 22
Bilaga 4. Vedartsanalys 23
Bilaga 5. ^{14}C-analys 24

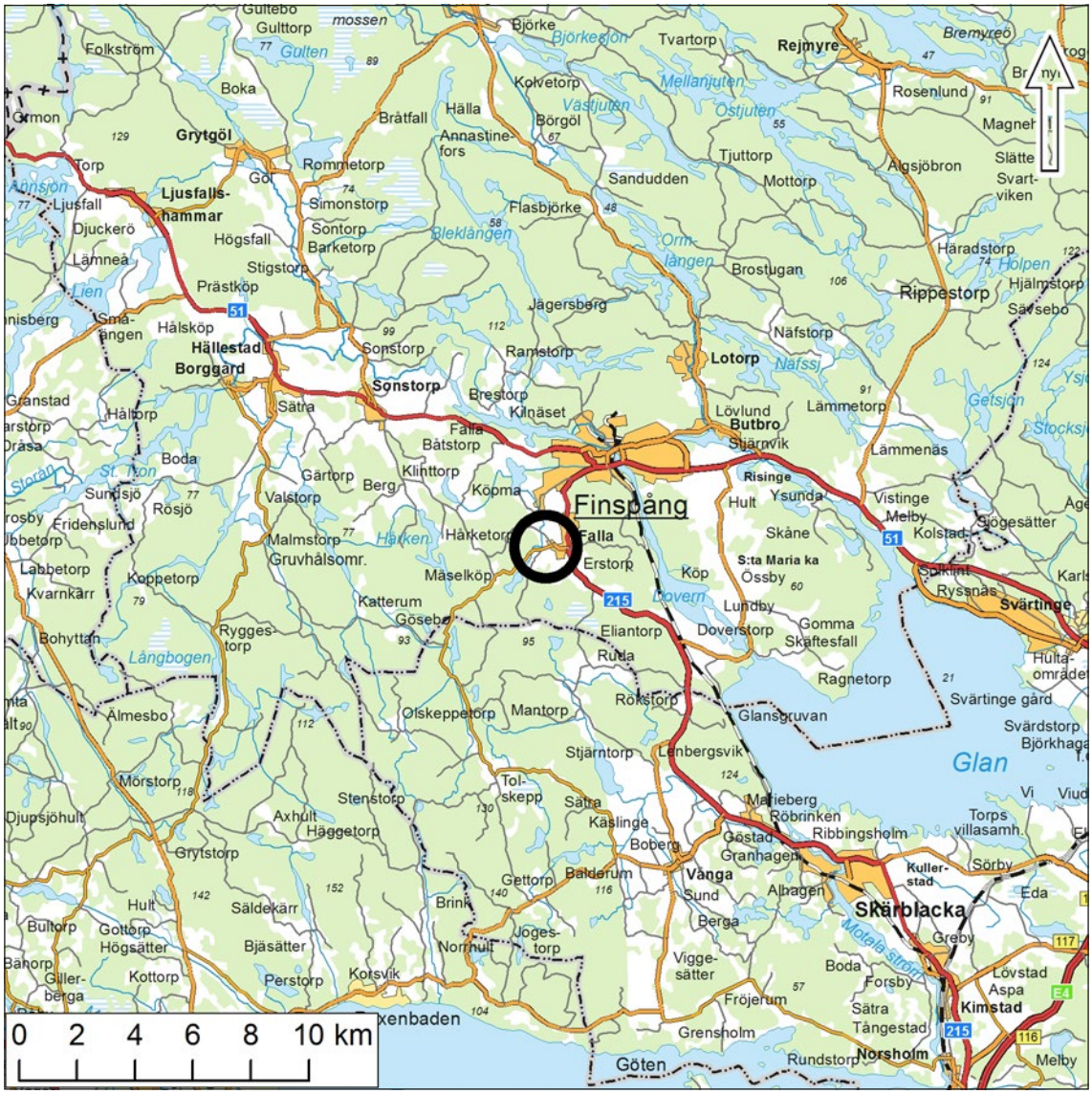

Figur 1. Karta över del av Östergötland med platsen för undersökningen markerad med svart cirkel. Skala 1:250 000.

Sammanfattning

I samband med att Finet AB skulle gräva ned fiberkabel inom Risinge socken fick Arkeologgruppen AB i uppdrag av Länsstyrelsen i Östergötlands län att utföra en arkeologisk schaktningsövervakning. Vid markarbetena skulle fyra lämningar i form av två boplatser (L2011:8365, L2011:8364), en bytomt (L2011:9022) och ett hyttområde (L2011:9174) beröras. Innan schaktningsövervakningen hade påbörjat hade gräventreprenör av misstag påbörjat schaktning inom en boplats och bytomt (L2011:8365 och L2011:9022). Vid okulär besiktning av boplatsen påträffades en trindyxa och fyra kvartsavslag. Fynden föranledde en revidering av den antikvariska statusen hos boplats L2011:8365 att ändras från möjlig fornlämning till fornlämning.

I det schakt som grävdes genom bytomt L2011:9022 och boplats L2011:8364 påträffades två härdar och ett brandlager. En härd som påträffades i sydöstra delen av bytomten 14C-daterades till 1031–1182 e. Kr. Härden och brandlagret som påträffades inom boplats L2011:8364 ^{14}C-daterades till 1491–1647 respektive 1527–1949 e. Kr.

Inom hyttområde L2011:9174 påträffades slagglager som nyttjats som vägfyllning till den väg som låg invid schaktet.

Inledning

I samband med att Finet AB utförde markarbeten i form av fibergrävning inom Risinge socken genomförde Arkeologgruppen AB en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. Vid Falla by skulle den planerade ledningsdragningen grävas genom två boplatser, en bytomt och ett hyttområde.

Schaktningsövervakningen utfördes vid skilda tillfällen under mars och april 2020. Arbetet bekostades av Finet AB.

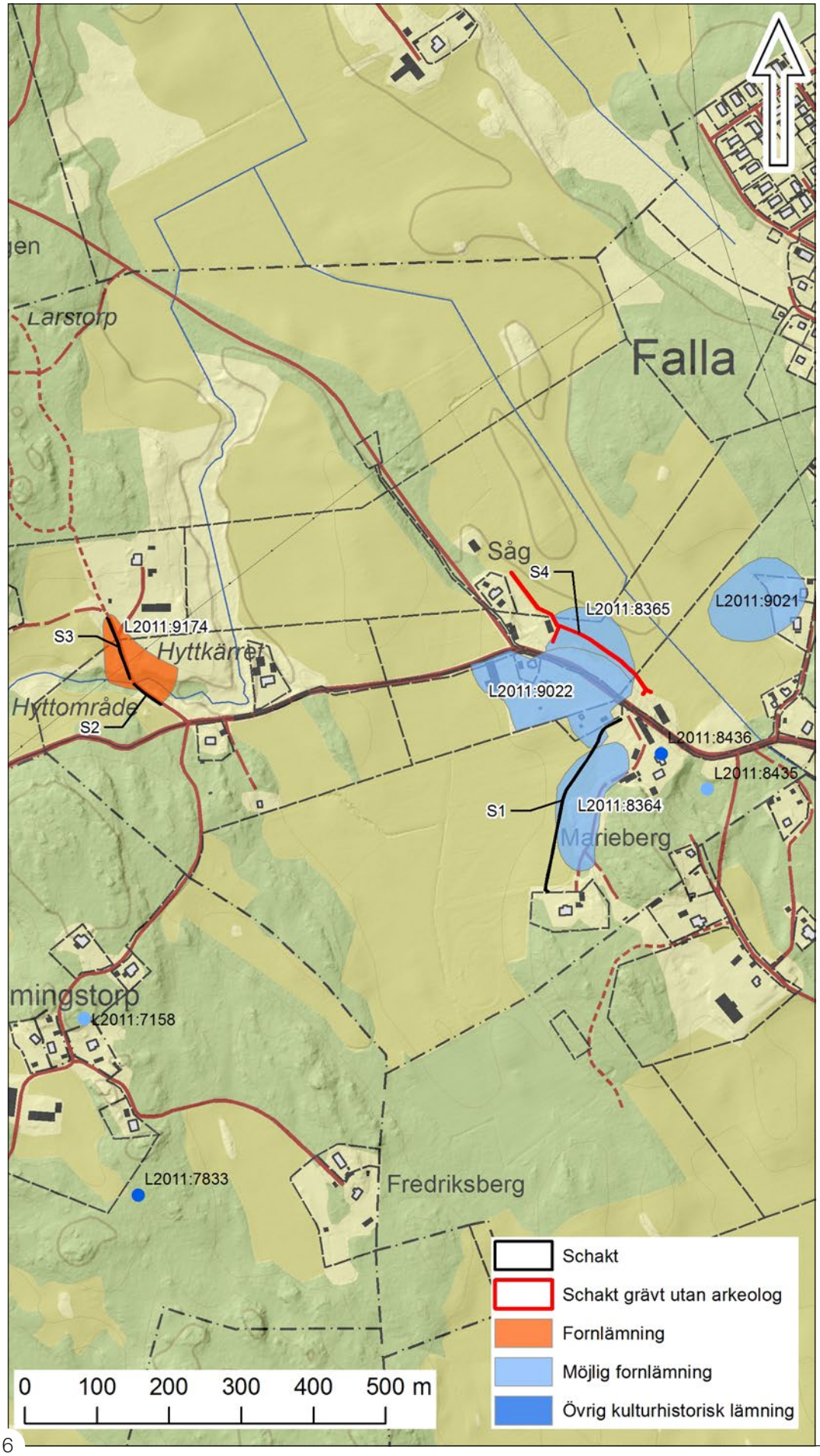

Figur 2. Utdrag ur fastighetskartan med schakten markerade i svart och rött. Skala 1:8 000.

Bakgrund och kulturmiljö

Falla bytomt i Risinge socken är belägen omkring 3,5 kilometer sydsydväst om Finspång. Socknen hör till Vånga bergslag och utgörs av ett småbrutet landskap med odlingsmark koncentrerad längs dalgångar med glaciala leror i de centrala och sydvästra delarna av socknen. I övrigt domineras terrängen inom socknen av höglänta bergspartier, kring 60 meter över havet, med moränmark längs sluttningarna.

Byn Falla i socknens sydvästra del är belägen på en sandås som löper i nordväst-sydöstlig riktning och omgiven av dalgångar med glaciala och postglaciala leror. Höjden över havet är 50–65 meter, vilket innebär att platsen låg vid kustlinjen omkring 6000–7000 f. Kr. då dalgångarna var vattenfyllda. I nära anslutning till byn finns ett flertal boplatser (L2011:8364, L2011:8365 och L2011:9011) med den antikvariska bedömningen möjlig fornlämning, där fynd av kvarts och skörbränd sten påträffats vilket kan indikera att det rör sig om boplatser som i äldsta fall kan härröra från mesolitisk tid.

Den antikvariska bedömningen möjlig fornlämning innebär i detta fall att fynd har påträffats på åkerytan som indikerar att det rör sig om en boplats. Fysiska lämningar i form av exempelvis härdar, stolphål med mera har därmed inte påträffats då lämningarna inte är arkeologiskt undersökta.

Det äldsta belägget för byn (L2011:9022) härrör från år 1457 då en ”jowar j ffallom” omnämns (SOFI). Utifrån storskifteskartan från år 1798 har byn utgjorts av tre gårdar som varit belägna på båda sidor om vägen som följt på sandåsens sträckning (LMS 1798:D84-17:2). Två av gårdarna, vilka idag ännu är bebodda, var belägna på södra sidan om vägen, medan den norra gården legat nedanför en brant nordöstsluttning norr om byvägen. Den norra gården övergavs under tidigt 1900-tal.

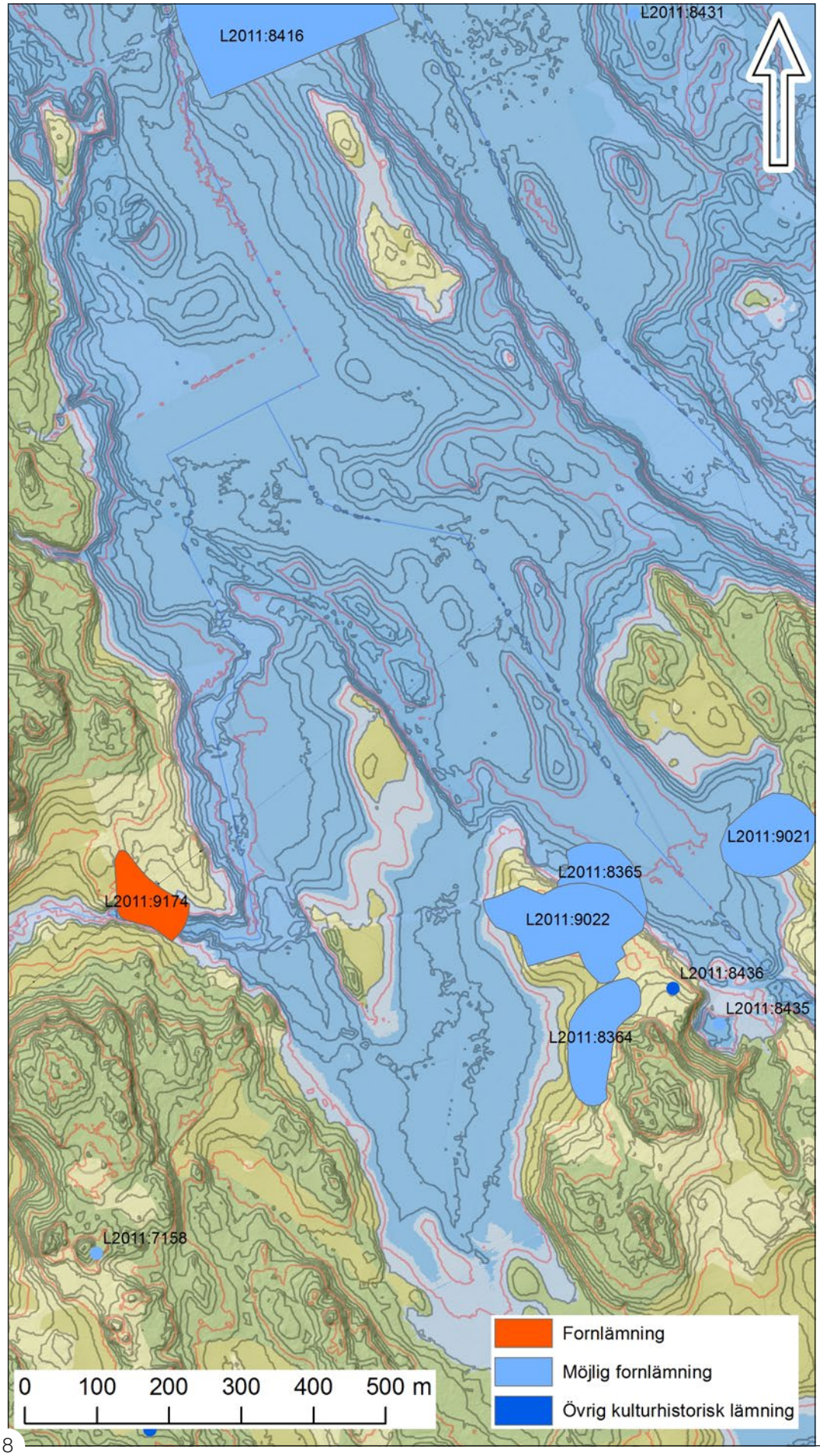

Figur 3. Strandlinjekarta med vattnet vid 55 meters höjd över havet, vilket utgjorde vattennivån kring 6000-7000 f.Kr. Skala 1:8 000.

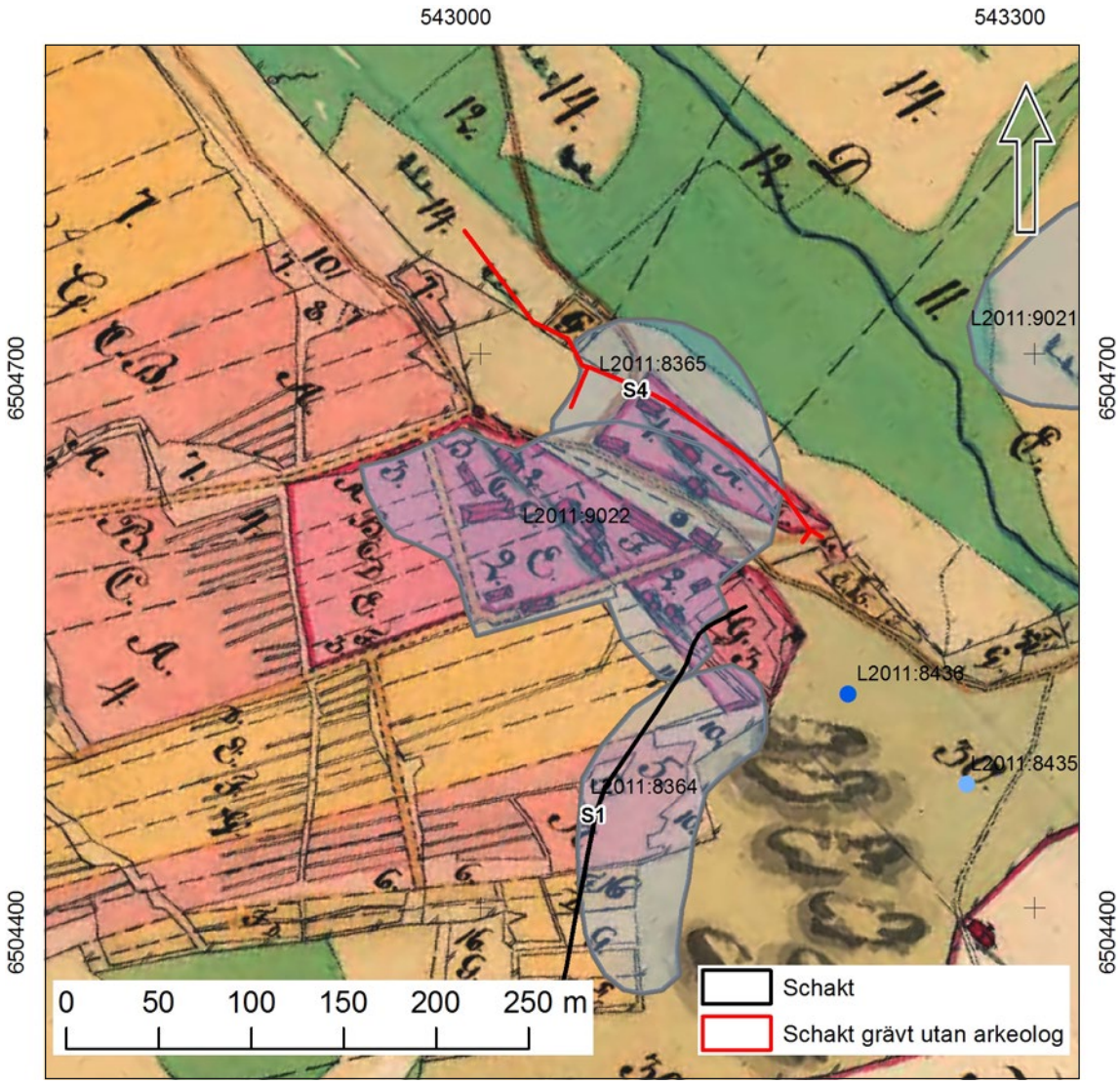

Figur 4. Utdrag ur storskifteskartan i Falla från år 1798 (LMS 1798:D84-17:2) då byn utgjordes av tre gårdar. Schakt 4, som grävdes utan arkeolog, har passerat genom den norra gården. Skala 1:4 000.

Tidigare undersökningar

I undersökningsområdets närhet har ett flertal arkeologiska undersökningar utförts. De berörda boplatserna (L2011:8364, L2011:8365) och bytomten (L2011:9022) registrerades år 1995 i samband med att UV Linköping utförde en arkeologisk utredning etapp 1 inför en planerad ny sträckning av väg 51 mellan Översätter och Linköpingsvägen samt av väg 215 vid Falla (Ulfhielm 1995). I områdena för boplatserna påträffades skörbrända stenar och kvartsavslag. En etapp 1 utredning innebär att man med kartstudier och inventering har genomsökt ett uppdragsområde efter eventuella lämningar. De berörda platserna har därmed inte undersökts arkeologiskt genom grävning.

Hemmingstorpshytta (L2011:9174) undersöktes år 2006 i samband med att en elkabel nedgrävdes längs vägen i lämningens norra del (Räf 2006). I samband med undersökningen påträffades slagglager vilka nyttjats som fyllnadsmaterial för vägen. Sammanlagt tre ^{14}C-analyser utfördes på kol från slagg i de påträffades slagglagren vilka gav en bred datering till 1490–1960 e. Kr.

I Hemmingstorps bytomt, omkring 500 meter söder om Hemmingstorpshyttan, utfördes en schaktningsövervakning år 2005 (Björkhager 2005a). Bytomten är oregistrerad i Kulturmiljöregistret men en lämning i form av en husgrund (L2011:7158) är registrerad som lägenhetsbebyggelse inom den gamla bytomten. I samband med schaktningsövervakningen längs byvägen påträffades inga lämningar.

Samma år utförde Björkhager även en undersökning vid Falla-Erstorp omkring 100 meter väster om Falla bytomt, där en elkabel nedgrävdes längs vägen mellan Marieberg och Erstorp utan att lämningar påträffades (Björkhager 2005b).

Syfte

Syftet med undersökningen var att med ett vetenskapligt arbetssätt undersöka, dokumentera och tolka de arkeologiska lämningar som eventuellt skulle påträffas vid schaktningsövervakningen.

Metod och genomförande

Uppdraget innebar att utföra en arkeologisk schaktningsövervakning längs den berörda ytan för undersökningsområdet där fiberkabeln skulle nedgrävas. Det innebar att en arkeolog övervakade ledningsgrävningen som skedde skiktvis med grävmaskin ner till planerat schaktdjup. Schaktet och eventuella anläggningar skulle dokumenterats. Dokumentationen skedde genom digital inmätning och skriftliga beskrivningar; till dem knöts digitala fotografier. Inmätning skedde med handhållen GPS.

Schaktning utan arkeolog – L2011:9022, L2011:8365

Den 24 januari 2020, innan fältarbetet påbörjats, kontaktades Arkeologgruppen AB av Finets gräventreprenör som lät meddela att denne inte nogsamt undersökt de kartor med fornlämningar som tilldelats av Finet, och därför grävt genom två fornlämningar utan övervakning av arkeolog. De berörda lämningarna var bytomt en L2011:9022 och boplatsen L2011:8365. Länsstyrelsens handläggare informerades varvid ett gemensamt möte föreslogs med Länsstyrelsens handläggare, projektledare hos Arkeologgruppen AB, Finets representanter samt grävmaskinsföretagets chefer för att klargöra händelseförloppet och hur mycket grävning som hade hunnit utföras. Mötet ägde rum i Finets lokaler i Finspång.

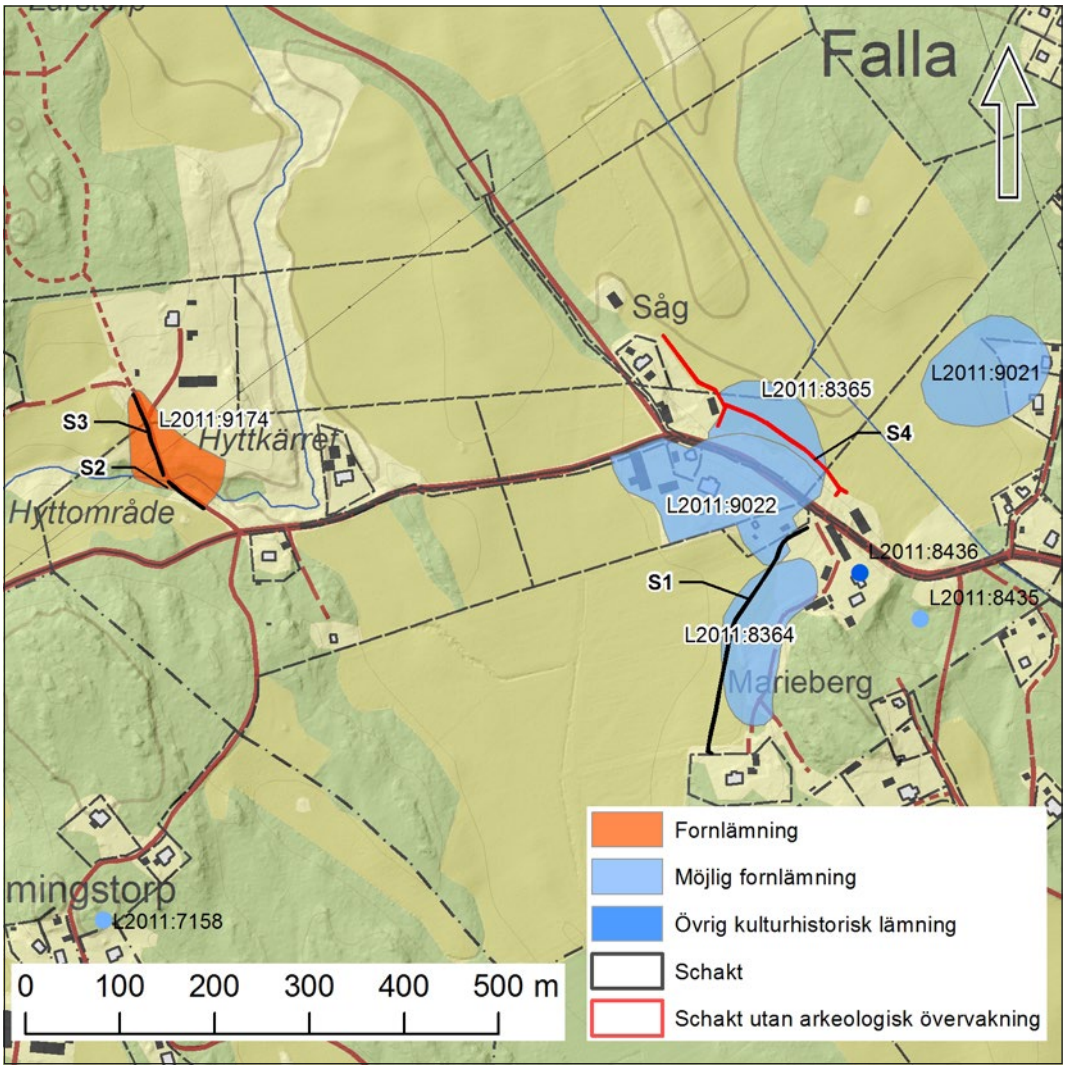

Figur 5. Schaktplan över de schakt som grävdes genom de berörda lämningarna. Schakt 4 grävdes utan närvaro av arkeolog. Skala 1:8 000.

Vid mötet tog man även upp att en ändring av grävsträckan föranlett att ytterligare en boplatslämning skulle komma beröras (L2011:8364). Länsstyrelsens handläggare föreslog vid mötet att en halv dag bör läggas till för okulär besiktning av åkermarken inom L2011:8365 och L2011:8364 för att försöka finna spår efter boplatserna i form av föremål, vilket senare utfördes i samband med fältarbetet.

I samband med fältarbetet mättes de redan grävda sträckorna in. Den sammanlagda sträckan var omkring 270 meter.

Figur 6. Vy över schakt 4 inom boplats L2011:8365, sett från väster. På åkerytan påträffades en trindyxa och fyra kvartsavslag.

Resultat

L2011:9022 – Falla bytomt

Schaktning vid bytomten utfördes vid två platser (S1 och S4) varav ett schakt övervakades av arkeolog. Det schakt som inte övervakades var vid lämningens norra del (S4) där en sträcka om 270 meter hade grävts inom den yta som av Länsstyrelsen hade bedömts skulle ingå i schaktningsövervakningen. Schaktet har berört byns norra gård, synlig i karta från år 1798 (LMS D84-17:2). Det är därmed sannolikt att lämningar från gårdsbebyggelsen kunnat påträffats, vilka istället förstörts vid schaktning genom lämningen.

Den del som övervakades av arkeolog (S1) var i lämningens sydöstra del där en härd (A100) påträffades vid 0,9 meters djup under tjocka utfyllnadslager. Härden mätte 0,7×0,2 meter inom schaktet och var 0,2 meter djup. Kol från härden ^{14}C-analyserades och daterades till 1031–1182 e. Kr. Den härrör därmed från tidig medeltid.

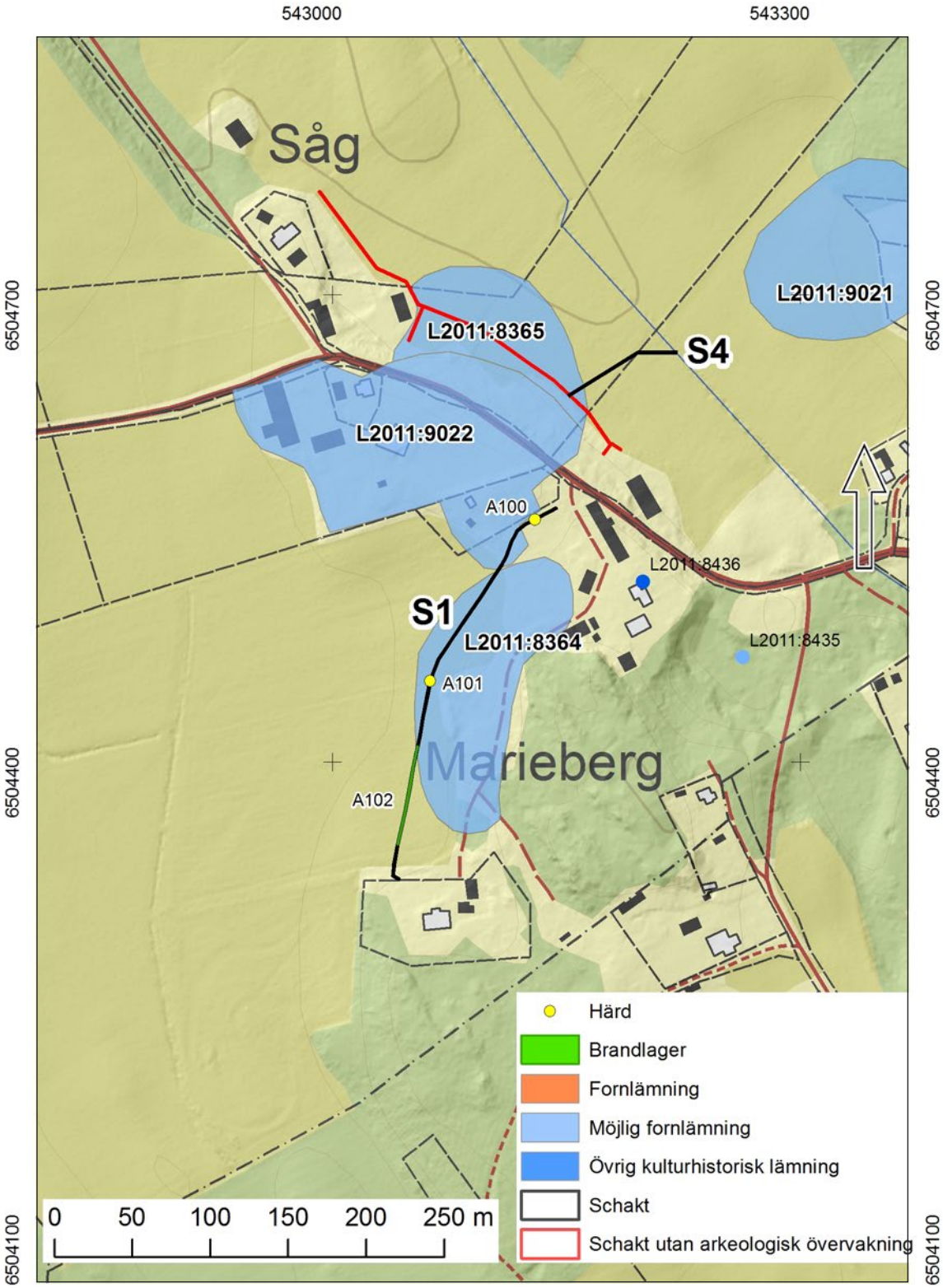

Figur 7. Schaktplan genom de schakt som grävdes inom bytomten och de två boplatserna. Skala 1:4 000.

L2011:8365 – boplats

Boplatsens utbredning avgränsas i söder av bytomten (L2011:9022) men innefattar sannolikt delar av samma yta som bytomten. Därmed kan det inte uteslutas att förutom lämningar från bytomten kan även lämningar från boplatsen ha förstörts i samband med schaktning. Vid en okulär besiktning av boplatsen påträffades en trindyxa (F1) och fyra kvartsavslag (F2–F5). Om boplatsen utgjorts av en strandnära boplats bör fynden och boplatsen kunna dateras till 6000–7000 f. Kr. då vattennivån låg vid 50 meters höjd över havet.

REVIDERING TILL FORNLÄMNING

Då en trindyxa och fyra kvartsavslag påträffades inom lämningen revideras den antikvariska bedömningen för boplatsen från möjlig fornlämning till fornlämning då fynden utgör tydliga indikationer på att en boplats från mesolitikum förekommer på platsen.

Figur 8. Trindyxa (F1) som påträffades på åkerytan inom L2011:8365.

Figur 9. Kvartsavslag (F2-F5) som påträffades på åkerytan inom L2011:8365. I bild ses F2 längst till vänster i bild med F5 längst till höger.

L2011:8364 – boplats

I samband med att boplatsen undersöktes grävdes ett schakt om 265 meter (S1).

Inom lämningen påträffades en härd (A101) vid 0,9 meters djup och ett brandlager (A102) längs en 60 meter lång sträcka i schaktets södra del.

Härd A101 hittades inom boplats L2011:8364, vid 0,9 meter djup och var 0,3 meter i diameter med en gråfärgad sandig fyllning som innehöll hög andel kolfragment. Kol från härden ^{14}C-analyserades och daterades till 1527–1949 e. Kr. Den vida dateringen gör det svårt att närmare tidfästa den annat än att den tillkommit i historisk tid.

I södra delen av schaktet påträffades ett 60 meter långt brandlager (A102), som var 0,05–0,1 meter tjockt och låg på ett varierade djup om 0,9–0,5 meter, djupast i norr. Lagret följde den naturliga topografin och överlagrades av ett äldre odlingslager. Kol från brandlagret ^{14}C-analyserades och daterades till 1491–1647 e. Kr. Brandlagret utgör möjligen rester efter en skogsbrand, vilken kan ha utförts i samband med att området odlats upp under historisk tid.

De åkerytor, som berördes av schakt 1, utgjordes av gräsvall varför en okulär besiktning av åkerytan inte var möjlig.

Figur 10. Vy över boplats L2011:8364 sedd från söder. Fotot är taget från boplatsens södra ände.

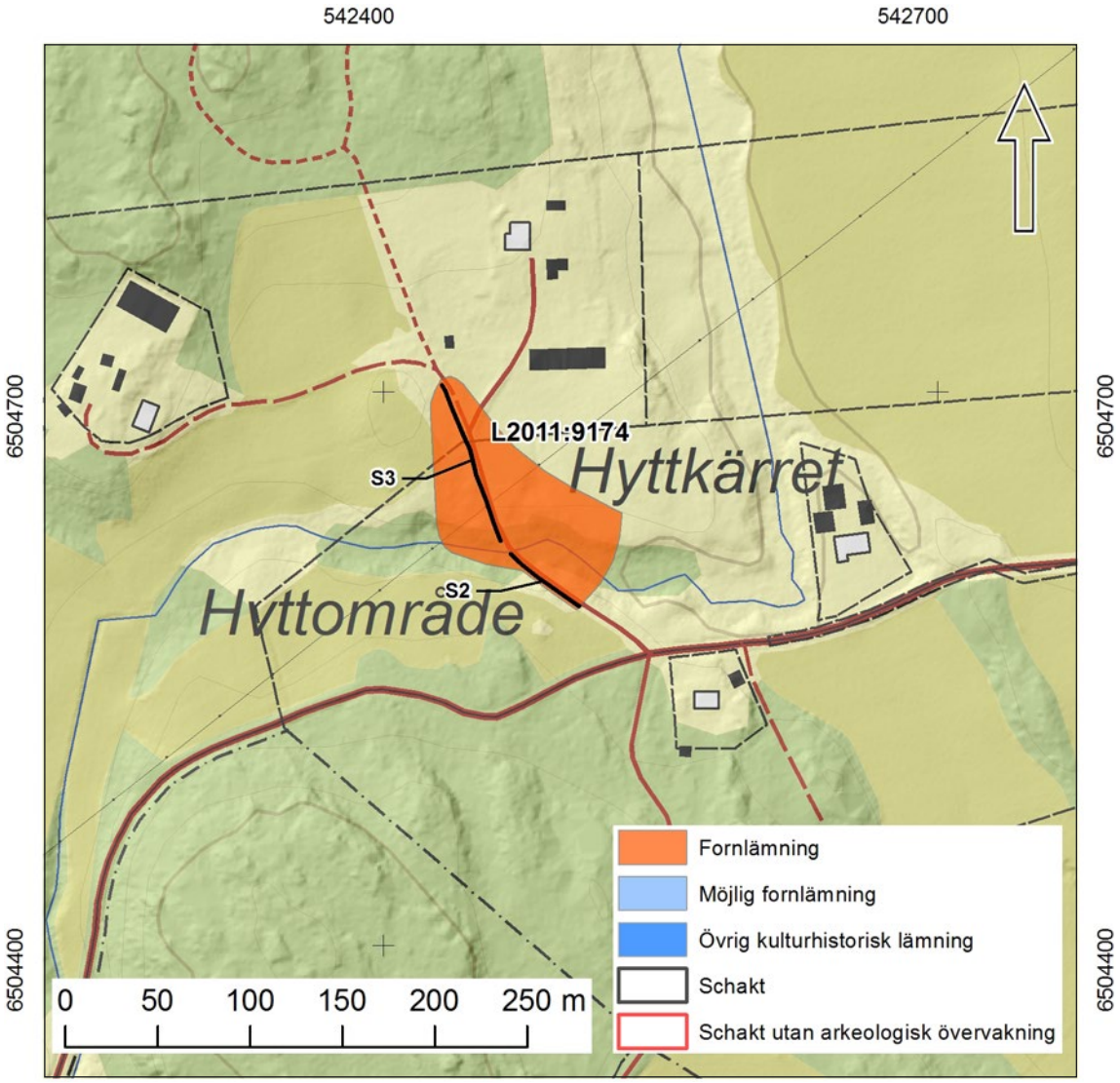

Figur 11. Schaktplan över schakt 2 och 3 genom hyttområde L2011:9174. Skala 1: 4 000.

L2011:9174 – hyttområde

Inom hyttlämningen grävdes två schakt om sammanlagt 140 meter. Schakten 2 och 3 grävdes väster om vägen för att undvika hyttruinen som låg öster om vägen, vid bäckens södra sida. Schakten grävdes ned till 0,6 meters djup. Slagglager påträffades i samtliga schakt ned till 0,1–0,3 meters djup. De hade nyttjats som vägfyllning för den intilliggande vägen. I schakt 2 var det rikligt förekomst av kol tillsammans med slaggen. Genom själva bäcken plöjdes kabeln ned.

Tolkning

L2011:9022 – Falla bytomt och L2011:8365 – boplats

Då schaktarbeten inom bytomten och boplatsen intill redan hade utförts utan arkeologisk övervakning har vidare arkeologisk kunskap dessvärre inte kunnat erhållas inom berörd del. Inom schakt 1, som delvis berörde bytomten, påträffades en härd som daterades till tidig medeltid, vilket indikerar att bytomten har medeltida föregångare som kan påträffas inom lämningen.

Vid åkerytan inom boplatsen påträffades ett flertal fynd som tydligt visar på en boplats som utifrån höjdnivåer kan dateras till omkring 6000–7000 f. Kr. Fynden föranleder därmed en revidering av den antikvariska statusen från möjlig fornlämning till fornlämning.

L2011:9174 – hyttområde

Schaktningen berörde endast slagglager som nyttjats som fyllning vid vägbygge. Dessa slagglager har sekundärdeponerats, sannolikt efter hyttans nedläggande.

L2011:8364 – boplats

De påträffades lämningarna inom boplatsen utgjordes av en härd och ett brandlager vilka båda daterades till historisk tid, där kol från brandlagret daterades till 1491–1652 e. Kr. och kol från härden daterades till 1527–1949 e. Kr. Lämningarna härrör därmed från verksamhet som bör kopplas till den intilliggande bytomten, möjligen i form av avbränning av mark inför uppodling som utförts under 1500–1600-talet. Lämningarna kan därmed inte kopplas till boplatsen där kvarts tidigare påträffats och som förmodas härröra från mesolitisk tid. Senare tiders aktiviteter från historisk tid har därmed ägt rum på boplatsen.

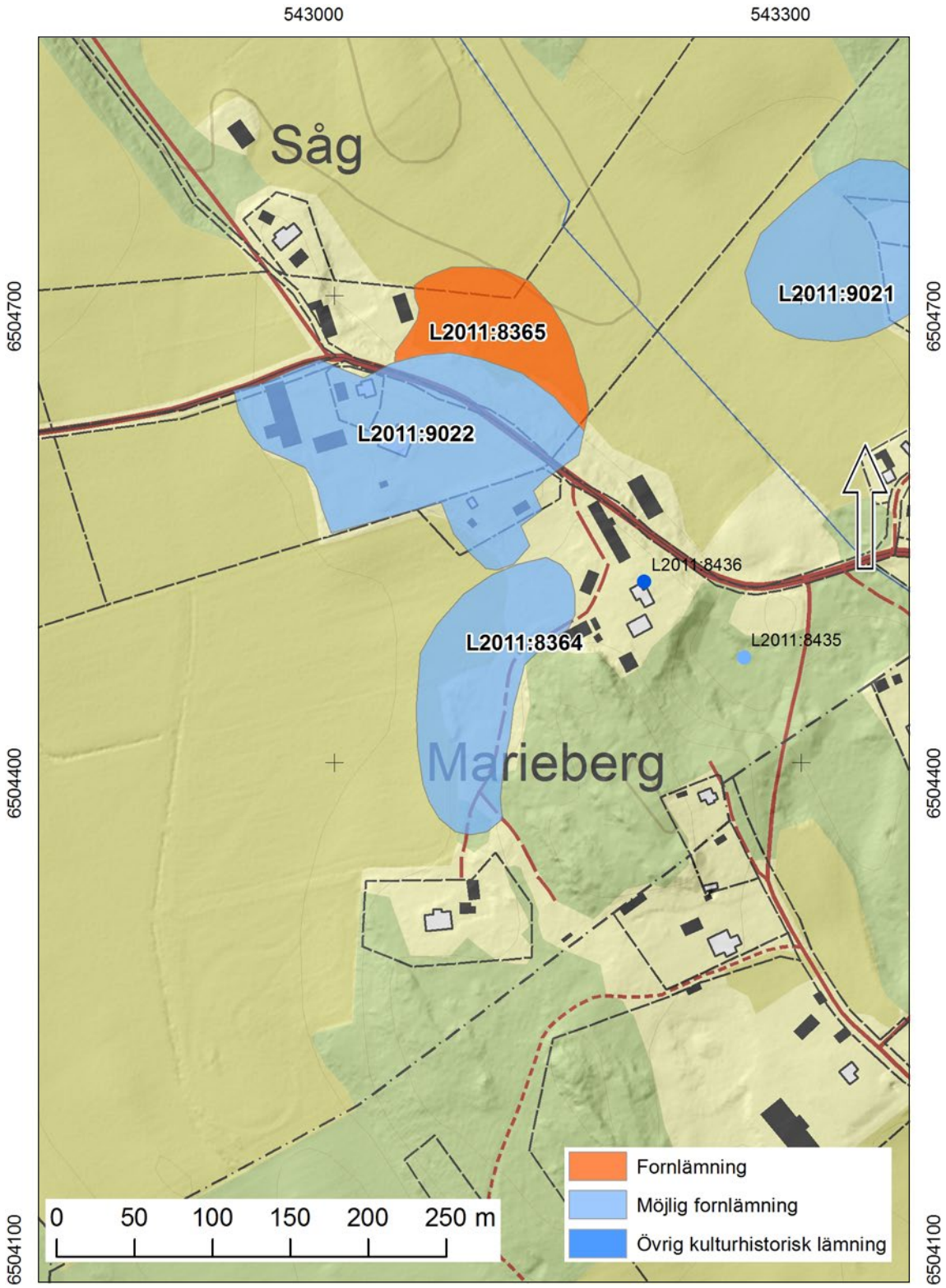

Figur 12. I samband med arbetet reviderades den antikvariska statusen hos boplats L2011:8365 då fynd av bland annat en trindyxa och kvartsavslag utgör tydliga indikationer på att det rör sig om en boplats. Skala 1:4 000.

Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen

Syftet med undersökningen var att med ett vetenskapligt arbetssätt undersöka, dokumentera och tolka de arkeologiska lämningar som eventuellt skulle påträffas vid schaktningsövervakningen. Dessvärre hade schaktningsarbeten inom L2011:9022 och L2011:8365, vilka utgjordes av en bytomt och en boplats, utförts utan närvaro av arkeolog. Vidare tillkom boplatslämning L2011:8364 på grund av ändrad grävsträcka för fiberkabeln. I de fall lämningar har påträffats, har de undersökts och dokumenterats samt i tre fall daterats med hjälp av ^{14}C-analys. Den antikvariska statusen hos boplats L2011:8365 har reviderats från möjlig fornlämning till fornlämning.

Referenser

Tryckta källor

Björkhager, V. 2008a. *Hemmingstorp – Mäselköp*. Arkeologisk förundersökning/antikvarisk kontroll. RAÄ 73. Risinge socken, Finspångs kommun, Östergötlands län. Östergötlands länsmuseum rapport 2008:27.

Björkhager V. 2008b. *Falla-Erstorp*. Arkeologisk förundersökning/antikvarisk kontroll. RAÄ 302. Risinge socken, Finspångs kommun, Östergötlands län. Östergötlands länsmuseum rapport 2008:26.

Räf, E. 2008. *Elkabel genom Hemmingstorps hytta.* Arkeologisk förundersökning RAÄ 236. Risinge-Falla 1:3 och 1:4. Risinge socken, Finspångs kommun, Östergötlands län. Östergötlands länsmuseum Rapport 2008:118.

Ulfhielm A. 1995. *Väg 51, Förbifart väster om Finspång och väg 215, förbifart Falla*. Arkeologisk utredning, etapp 1, Risinge socken, Finspångs kommun, Östergötlands län. Rapport UV Linköping 1995:23.

Kartor och arkivmaterial

HISTORISKA LANTMÄTERIAKTER

Storskifte 1798. Lantmäteristyrelsens arkiv. Akt: D84-17:2.

Laga skifte 1901. Lantmäterimyndigheternas arkiv. Akt: 05-fin-253.

WEBB

www.sofi.se/ortnamnsregistret

Bilagor

Bilaga 1. Schakttabell

Schaktnr	Storlek/m	Djup/m	Beskrivning
S1	270	0,9	Överst odlingslager 0,3-0,7 meter. I botten Siltig morän förutom vid schaktets norra och södra ände som utgjordes av grusig morän.
S2	45	0,3-0,6	Överst grästorv 0,1. I botten var slagglager.
S3	90	0,3-0,6	Överst grästorv 0,1. I botten var slagglager.
S4	290	?	Schaktat utan arkeologisk övervakning.

Bilaga 2. Anläggningstabell

Anr	Typ	Storlek/m	Djup/m	Beskrivning
A100	Härd	0,7x0,2	0,2	Kolrik härd med mörk och sotig fyllning.
A101	Härd	0,3	0,1	Härd med gråsvart fyllning.
A102	Brandlager	65	0,05-0,1	Svartfärgat lager med inslag av kolfragment. Lagrets övre skikt var sammanblandad med ett äldre odlingslager.

Bilaga 3. Fyndlista

Länsstyrelsens diarienummer: 431-9554-2019
Fyndöverföringsbeslutets diarienummer:
Projektkod: P19068
Landskap: Östergötland
Län: Östergötland
Socken, Risinge
Kommun: Finspång
Lokal/Fastighet: Risinge falla 2:5
Lämningsnummer: L2011:8365

Fynd-nr	Sakord	Material	Del	Vikt/g	Kontext
1	Trindyxa	Grönsten	Hel förutom delvis avslagen egg	328	Lösfynd inom L2011:8365
2	Avslag	Kvarts		10	Lösfynd inom L2011:8365
3	Avslag	Kvarts		8	Lösfynd inom L2011:8365
4	Avslag	Kvarts		1	Lösfynd inom L2011:8365
5	Avslag	Kvarts		2	Lösfynd inom L2011:8365

Bilaga 4. Vedartsanalys

Ulf Strucke, Antraco HB

PROJEKTID 2298

Östergötland, Finspångs kommun, Risinge socken, Falla,

Risinge 289:1 (L2011:9022), Bytomt/gårdstomt

Härd, 100, P2

Provet rensades från silt och en liten andel sand. Förutom träkol av gran fanns även förkolnade granbarr i provet. Två granbarr valdes ut för datering.

Vikt (g)	Analyserad vikt (g)	Fragment	Analyserat antal	Gran	Granbarr
0,6	0,6	42	42	40	2

Bilaga 5. ^{14}C-analys

Kalibreringskurvor

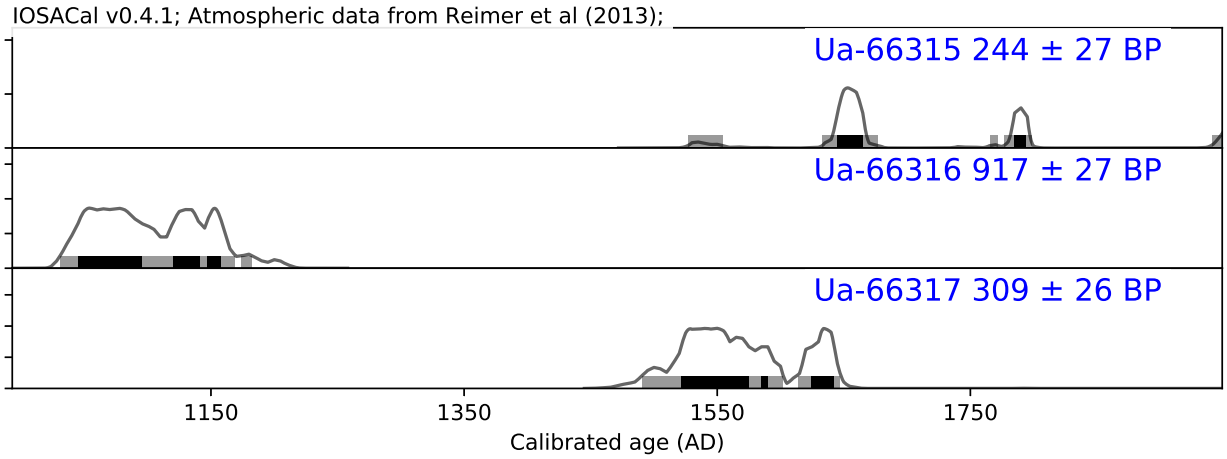

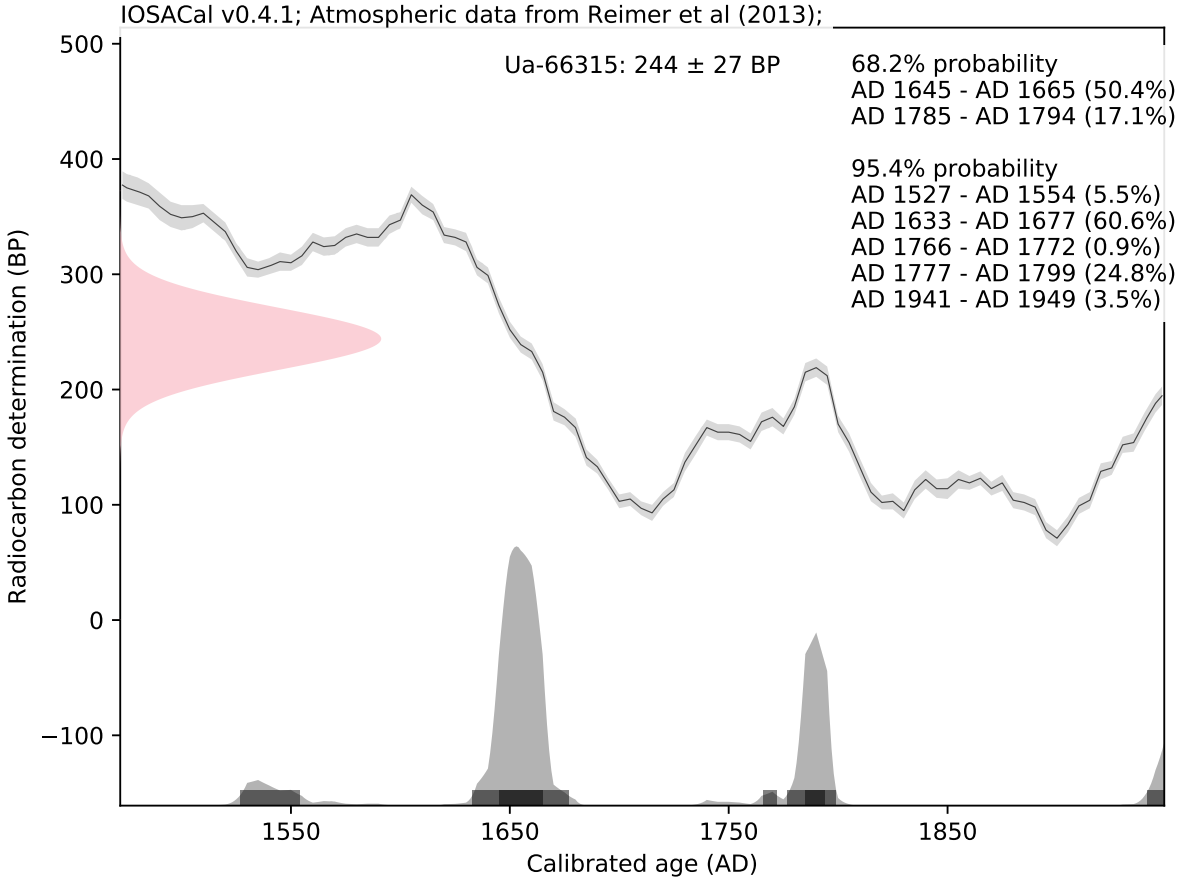

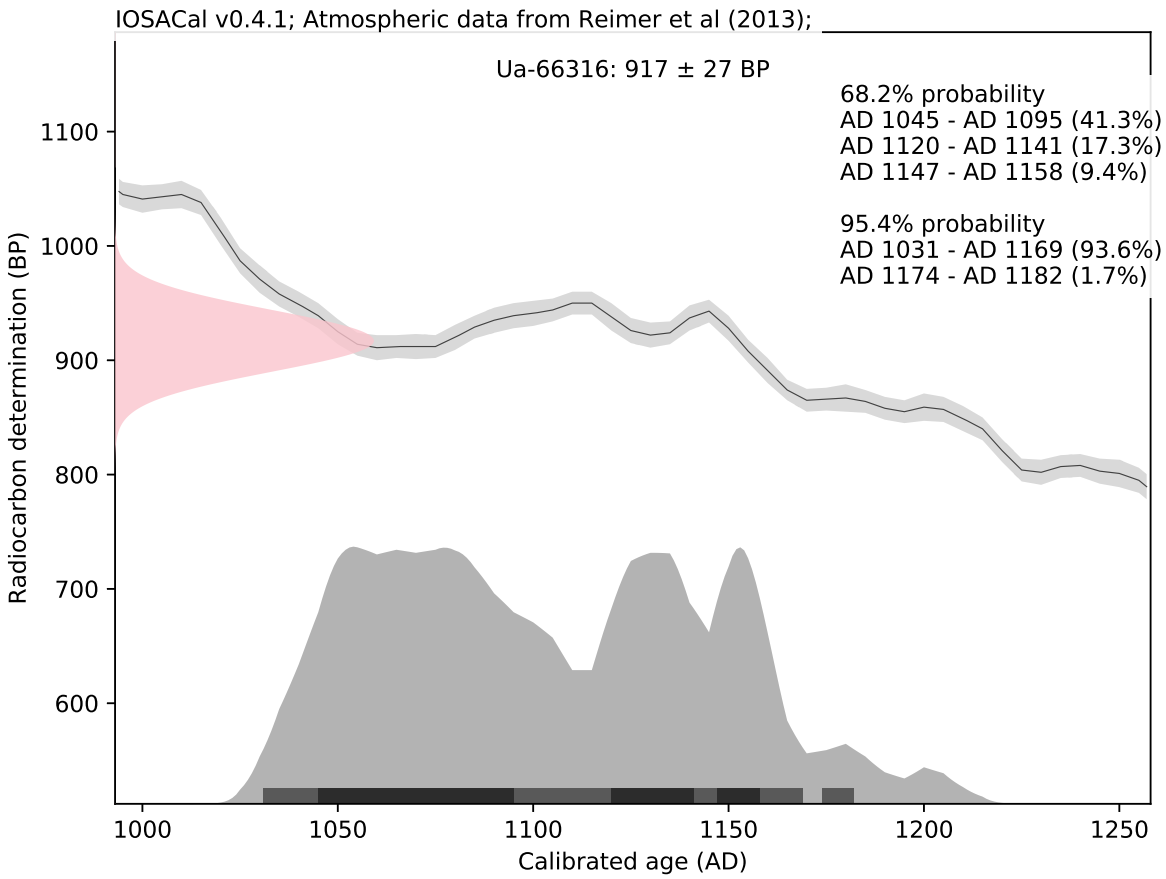
IOSACal v0.4.1; Atmospheric data from Reimer et al (2013);
Ua-66316: 917 ± 27 BP
68.2% probability
AD 1045 - AD 1095 (41.3%)
AD 1120 - AD 1141 (17.3%)
AD 1147 - AD 1158 (9.4%)
95.4% probability
AD 1031 - AD 1169 (93.6%)
AD 1174 - AD 1182 (1.7%)
Radiocarbon determination (BP)
1100
1000
900
800
700
600
1000
1050
1100
1150
1200
1250
Calibrated age (AD)

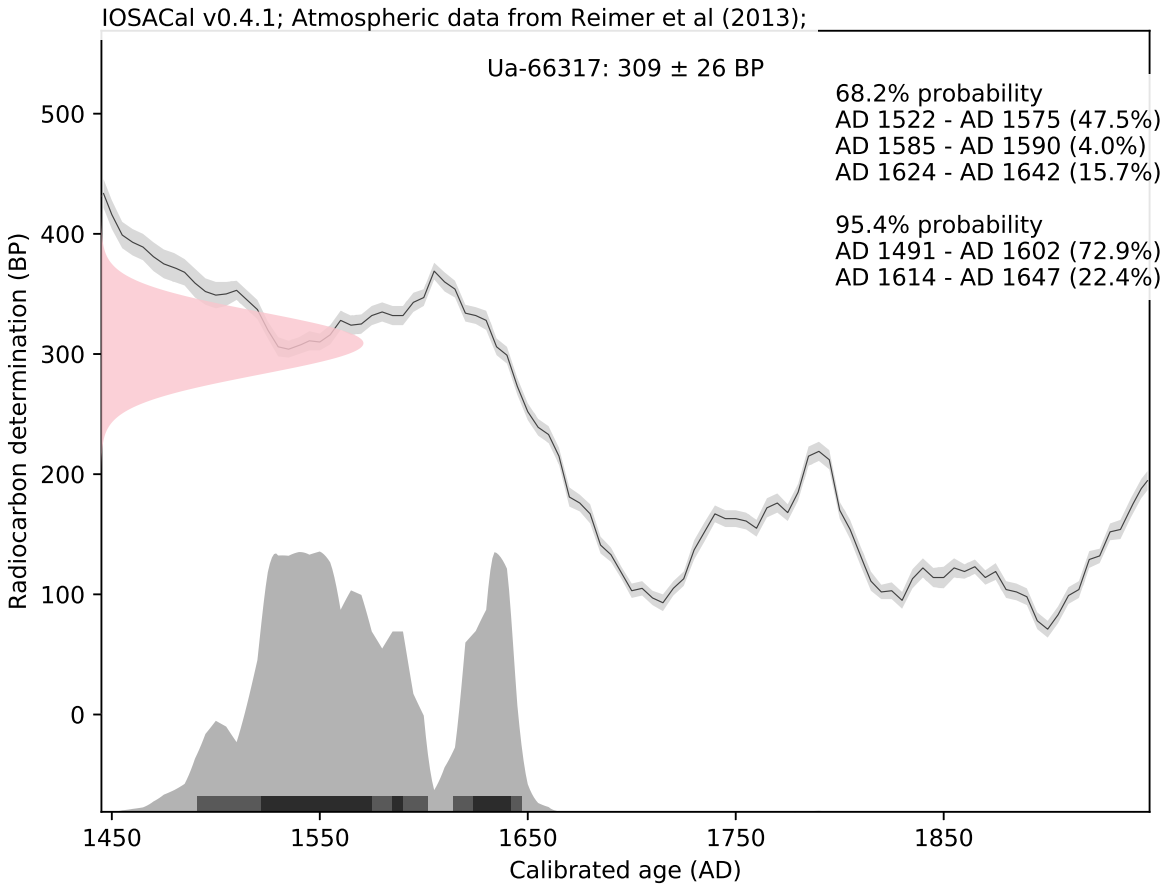
IOSACal v0.4.1; Atmospheric data from Reimer et al (2013);
Ua-66317: 309 ± 26 BP
68.2% probability
AD 1522 - AD 1575 (47.5%)
AD 1585 - AD 1590 (4.0%)
AD 1624 - AD 1642 (15.7%)
95.4% probability
AD 1491 - AD 1602 (72.9%)
AD 1614 - AD 1647 (22.4%)
Radiocarbon determination (BP)
500
400
300
200
100
0
1450
1550
1650
1750
1850
Calibrated age (AD)

Arkeologgruppen AB

RAPPORT 2020:41